

A kék nem áll jól neked

Matrózregény

részlet

– Itt vagyok – kiabált Papa, és integetett. Már levetkőzött, barnára sült test az emberek, labdák, törülközők tarka tömkelegében. Tele volt a strand. Az egész Köztársaság nyaralt. A helybeliek most megosztottak a tengeren a nyaralókkal. Papa felállította a virágmintás szélfogót, és ügyelt rá, hogy a sarka árnyékot vessen az uzsonnás szatyorra. Oda dobta le Jenny a szandálját, és ő is vetkőzni kezdett.

A strandon mindenki meztelen volt. Csak néhány gátlásos szász maradt felöltözve, meg a katolikus Szent Ottó Gyermekotthon lakói. Ők a strand egyik elkülönített, táblával jelölt részén építették a homokváraikat, és törülköző alatt öltöztek át. Zörögtek a műanyag zacskók, amikor beletették a vizes fürdőruhájukat.

Papa kikandikált a szélfogó fölött, ellenőrizte a látási viszonyokat. Elégedetten állapította meg, hogy igaza lett. Tiszta idő, kontúros vonal a horizont. Bal szélén trónolt Oie szigete a világítótoronnyal. Most olyan közelinek tűnt, mintha oda lehetne úszni. Máskor beleveszett a víz és az ég közti szürke átmenetbe. Ha lehetett látni Oiét, akkor jók voltak a látási viszonyok. Ha nem, akkor rosszak.

– Jók ma a látási viszonyok – közölte Papa győztes elégedettséggel, és Oie felé mutatott. A kis sziget el volt zárva a látogatók elől. A halászok és a vitorlázók hajói nem álltak meg a világítótoronnyal. Oie csak a messzeség számára létezett. Igazodási pont a hajóknak és a Papa-féle látási viszonyoknak. Tulajdonképpen nem is volt világos, hogy valóban létezik-e Oie. Éppen Papa mesélt sokat a fata morgánáról: a forróságtól reszkető levegőben felbukkanó, aztán közeledvén semmivé foszló szigetekről és oázisokról. Lehet, gondolta Jenny, hogy Oie is csak egy ilyen fata morgana, és ha valaki közelebb megy hozzá, eltűnik. Szerette volna kideríteni, de a nagyszüleinek nem volt csónakjuk. Még egy kis evezősük sem, amivel az Achterwasseren hajókázhattak volna. Jenny nem is ismert senkit, akinek lett volna csónakja. Csak az Anger házaspárnak volt egy jolléja. Angerék baráti házaspár voltak, Jenny egyszer elment Papával megnézni a jollét. Angerné éppen az útravalót pakolta be a kajütbe. Anger úr a vitorlával foglalatzkodott, Jenny szerette volna megfogni a fehér vásznat. Állt Papával a stégen, és próbálta megjegyezni, melyik csomó milyen. Tudta, hogy a csomók fontosak. Hajónként és kötelenként más-más csomó van, úgyhogy biztosan van látási viszonyoktól és vízállástól függő csomó is. Szeretett volna vitorlázni. Még az unalmas Achter-

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Judith Schalansky, *Blau steht dir nicht. Matrosenroman*, Suhrkamp 2011. (A ford.)

wasseren is. De Anger úr még el sem oldozta a köteleket, amikor Papa hazavitte Jennyt, Mama már várta őket a kávéval.

Nem volt mozgékony a család. Jenny apja nem vezetett kombájnt a térszben. Anyja nem ült egy daru vagy egy traktor kormányánál. Mindketten tanárok voltak Greifswaldban, és még autójuk sem volt. Busszal jártak be dolgozni. Az iskolában, amikor a többiek felsorolták, milyen járművek vannak otthon, Jenny hallgatott. Mint amikor autós kártyákkal játszottak, mindenki betű-szám-kombinációkkal tromfolta egymást. Mandy Sanders azt mondta, eres-nulla-kilenc, mire valaki más rávágtá, hogy vé-ötven, vagy zété-háromszázhárom. És ha valaki azt mondta, *Kasimir*, csönd támadt. A Kasimir igazi neve ká-hétszáz volt, ikergumis, és akkora volt a kereke, mint egy felnőtt férfi.

Ha végigdübörgött egy Kasimir a falu főutcáján, a szembejövő Trabik, Wartburgok és Ladák lehúzódtak, és elengedték. A Kasimir állítólag olyan erős volt, hogy el tudott húzni egy repülőt.

– A Kasimir olyan erős, hogy el tud húzni egy repülőt – törte meg a csendet Jenny.

Az ő családja gyalog járt. Buszokra vártak. Vonatoztak. A nagyszülőkhöz eljutni körülményes volt. Sorompók alatt másztak át; a piros-fehérre mázolt rudak csengőszóra ereszkedtek le az acélvillára, és úgy néztek ki, mint a cukorrudak a karácsonyi vásárban. Kalauzok szopogatták a sípjukat. Mozdonyvezetők könyököltek ki a fülkék ablakán. Kék köpenyükben házmesterre emlékeztettek. Wolgast járási székhely volt a végállomás, ott ért véget a szárazföld; a család, akárcsak a vonat többi utasa, onnan cipelte végig a bőröndöket a világoskék Barátság hídon át a szigetre. Amikor átértek, felszálltak egy másik vonatra, amelyet gőzmozdony húzott, és néhány állomásonként vizet kellett fölvennie. Jenny az ablakon át nézte, ahogy a folyadékot beletöltik a fűjtató, feketén csillogó szörnyetegbe. A szülők egy hétig akartak maradni Jennyvel a nagyszülőknél, de két nap után az apja, a rákövetkező napon pedig az anyja is elutazott.

– Az ott Rügen – mondta Papa, és egy homályos csikra mutatott. Oie mellett Rügen volt a másik sziget. Rügen kétszer akkora volt. Rügént mindenki ismerte. Rügennel nem lehet felvenni a versenyt, ezt még Papáék is tudták. Rügennek vannak kréasziklái, van tűzköve, meg egy kompikötője. De ami a legfontosabb: Rügenre átszállás nélkül is el lehet jutni. Az Államvasutak sínpárja egy terméskővel megerősített gáton át vezet a szigetre. A gátat Jenny akkor látta, amikor anyjával Stralsundban jártak és megnézték a Tenger múzeumot. Csarnokok és folyosók végtelen hosszú során át nézték a vitrinekben a víz alatti világot. Ha Jenny megnyomott egy gombot, bizonyos növények vagy kőzetek ríkító színben villantak fel. Végignyomogatta az összes gombot, mint a cirkuszigazgató, minden apró lénynek engedélyt adott a villanásnyi fellépésre. Anyja továbbvezette a vitrinektől az akváriumokhoz, ahol kagylók, rákok és halak voltak. A halak maguktól világítottak, és vicces neveket viseltek: császárhal, csipeszhal, szemfényvesztőhal, zászlósfarkú hal. Még tengeri csikók is akadtak ott. És tényleg sárgák voltak.

A Tenger múzeum központi csarnoka régebben templom volt. A főhajó menyezeten óriási bálnacsontváz függött. Jenny odaállt alá, és sokáig nézte, gondolatban húst növesztett a csontokra, kékesen csillogó bőrrel borította be, és elképzelte, ahogy a súlyos test halad előre az óceán vizében, a szigetek között

kanyarogva, nehézkesen, akár egy gőzmozdony. Egy idő után a bálna bordái összemosiszták a mennyezet gerendáival.

Jenny anyja a magyarázó tábla előtt állt, onnan olvasta le, hogy ez egy barázdásbálna csontváza volt. És hogy a barázdásbálna véletlenül erre tévedt. A Hidden-see partján múlt ki. *Múlt ki*, ez úgy hangzott, mintha sokáig tartott volna a halála.

Jenny megkérdezte Papát, hogy Usedom partjára is kisodródott-e valaha bálna. – Ezernyolcszázkilencvennégyben, Ahlbeckben – mondta erre Papa. Hát igen, gondolta Jenny, Papa jóban van a számokkal, és megkérdezte, hol van most a csontváza.

– Valószínűleg elásták.

Jenny elképzelte, ahogy az ahlbecki strandon homokozó gyerekek ásás közben meszfehér csontokra bukkannak. Láta is maga előtt a fotót az újságban: három gyerek pózol egy óriási bordacsont mellett, mint Szibériában a kutatók a mamutfoggal. Milyen bosszantó, hogy Papáék nem Ahlbeckben laknak. Jenny is örült volna, ha lefényképezik egy hatalmas bálnacsonttal. Azon a fotón pont középen állhatna, háttérben a tenger fehéres-kékje. Nem úgy, mint azokon a fényképeken, amiket Papa készített róla. Azokon mindig a szélen állt, mintha az utolsó pillanatban betolakodott volna a képbe.

Papa fényképei mérlegelés eredményei voltak: kompromisszumos megoldás a kulissza és a főszerep között. Mintha Papa nem tudta volna eldönteni, hogy a tengert fényképezze vagy Jennyt. A bálnacsonttal hőst játszhatna, középen állhatna, mint a Keleti-tengeri Újságban a halászok, ha nagy fogást csinálnak.

– Ott valaki jó messze kiúszott. – Papa egy világosbarna pontot nézett a tengerben, a pont már közel járt a világító bójákhoz. Egy úszó. Lábával csapkodta a vizet, két karját felváltva emelte ki a habok közül, feje a víz alatt. Csak úszott, úszott, mintha a horizont felé igyekezne, körül se nézett. Aztán már nem lehetett kivenni azt sem, hogy elhagyta-e a bójákat. Jenny, Papa példáját követve, a vízimentős torony felé fordult, amely valójában kocka alakú bódé volt, és a strandröplabdapálya kifeszített hálója mögött, vékony acéllábakon állva örködött a part és a víz fölött.

A bódé körül futó erkély korlátjának támaszkodó férfi távcsövével a messzeséget kémlelte. Fürdőnadrágja ugyanolyan színű volt, mint a bóják. Felpattant, egy pillanatra eltűnt a bódéban, majd visszatért, kezében szürke megafonnal. Bal kezét csípőre tette, jobbával keskeny szája elé illesztette a megafont, mintha trombitába akarna fújni. Néhány kattanás hallatszott, majd kurta, brekegészerű hang. Jenny nem értette, mi visszhangzik a strand fölött, de a nyers hangból rájött, hogy a fürdőmester a horizont felé tartó úszóhoz intézi a szavait. Rövid felszólítás volt, amely megisméltódott. A második ismétlésnél már kifejezetten fenyegetésnek hangzott. Csönd támadt, mindenki a tengerre nézett. Még a röplabdások is megszakították a játékot, a víz felé fordultak, és úgy álltak sorban, mint zászlófelvonáskor. Jenny összeszorította az ajkát, és olyan erősen a gondolataiba merült, hogy eltorzult az arca.

– Szerencsésnek mondhatja magát, ha nem esik baja – mondta Papa.

Ne essen baja, gondolta Jenny.

És ekkor a pont megállt, majd visszafordult. Néhány karcsapás, és az úszó visszatért az úszásra kijelölt sávba, ahol olyan kényelmesen váltott mellúszásra, mintha mi sem történt volna. A röplabdások visszaálltak a helyükre, a nyitó játé-

kos elütötte a labdát. A férfi a vízimentős torony korlátjánál terpeszben, csípőre tett kézzel állt. Jenny titkon hálát adott neki, hogy eltántorította az úszót a tervétől. Aki kiúszik a nyílt vízre, az életével játszik, ezt tudta. Az is, aki figyelmen kívül hagyja a fürdési tilalmat. Ha a vesszőből font gömböt felvonták a mentőtorony mellett álló rúdra, akkor teljes fürdési tilalom volt érvényben. Ha valaki mégis a hullámok közé vetette magát, mindenki őt nézte a partról, és neki szólt a brekegő hang a megafonból. A fonott gömb ugyanolyan világító piros volt, mint a bója és a vízimentők fürdőnadrágja. Ezek voltak a strandélet őrtüzei, megmutatták, meddig lehet elmenni, és hol van a vége.

Ha Jenny hunyorított, a meztelen testek sápadt és napbarnított színei összemosódtak a világos színű homokkal, a színes labdákkal és a törülközők anyagával; a fürdőnadrágok mintázata és a tajték fehére a tenger kékjével. Csak a világító piros foltok maradtak kontúrosak, táncoló pontokká váltak, és megbízhatóan villogtak, mint éjszaka a világítótorony Oie szigetén.

– Bemegyek a vízbe. – Felállt.

– Ne ússz be túl mélyre – kiabált utána Papa, és Jenny bólintott, de nem fordult vissza. Az elmúlt évben megtanult úszni. Eljött a pillanat, amikor Papa kihúzta a kezét a hasa alól. Egy ideig még úgy tett, mintha tartaná. Egyenetlen ritmusban haladt előre, amíg belsővé nem váltak a mozdulatok. Békáláb, ollókar. Egyik tempó a másik után. Olyan volt, mint a kerékpározás, egyik pillanatról a másikra hirtelen működni kezdett. Jenny csodálkozott rajta, hogy sikerült. Szóval ennyire egyszerű. Egyik tempó a másik után. Ám amint megpróbálta megérteni a mozdulatokat, hirtelen szétestek, felbomlott a rimus. A feje lesüllyedt, karjával összevissza csapkodott, összekeveredett a sorrend, a lábak elfelejtették a békát, és a lefelé feszített lábfej a tengerfenéket kereste.

Mire végre meg tudott állni a lábán, érezte, hogy piros a szeme, és összeragadt a víztől a szempillája. Újra próbálkozott, folytatta, amíg rá nem jött a titokra. Nem szabad rágondolnia. Nem szabad lenéznie a pedálra, a lábára, ahogy nyomja és engedelmesen követi a pedált, sem a láncra, ahogy forog a fogaskeréken. Nem szabad nézni az ollómozgást végző kart, ahogy a víztömeget hasítja. Csak előrenyújtani, a víz fölött tartani a fejet, a kormány fölé hajtani, eloldani a testtől, megtartani a kapitány pozícióját, előrenézni. Tiszta erőből előre.

Idén már egyedül is bemehetett a tengerbe. Talpával kitapogatta a homokpad szélét, belevetette magát egy hívogató hullámba, és tempózni kezdett.

Közben időnként a fenék felé nyújtotta a lábujját, vizsgálva, hogy leér-e még a lába. Egyszer meg is fordult, hogy ellenőrizze, hol van a virágmintás szélfogó.

Néhány nappal korábban messzire elsodorta az áramlat. Amikor kimászott a vízből, az volt az érzése, hogy egy másik strandon ért partot. Nem várta Papa a törülközővel. De a Wismut bányavállalat Vörös Október bányászudülőjének tornaszekrény-homlokzata ugyanúgy ott terpeszkedett a fenyők mögött. Jenny azon csuromvizesen végigjárta a strandot, először az egyik irányba, aztán a másikba, kisírt szemmel keresve az ismerős virágokat a színek tengerében.

Túl sok volt a strandon a virágminta. Tarka kerítések idegen családok körül. És egyik se az a virág volt, amit keresett.

Végül odaszaladt a vízimentős toronyhoz. Furcsa érzés volt meztelenül felmászni a létrán, odalépni a rikító piros nadrágos férfihoz a szűk erkélyen, és

bőgve elmesélni a történetét. Bemehetett a bódéba, kinézhetett a nyitott ablakon a tengerre. Mint egy festmény, az ablak volt a keret. Meg kellett mondania a nevét, mire a sötétbarnára sült férfi fogta a megafont, és kilépett. Amíg érte nem jött a nagyapja, Jenny a mentőmellényeket bámulta, kitömött állatok módjára lógtak az egyik sarokban óriási fakampókon.

– Hé! – riasztotta fel Papa kiáltása a gondolataiból. Hátrafordult egy pillanatra. Papa a parton állt, és integetett neki. Egészen kicsinek látszott. Jenny úgy tett, mintha nem látná, és úszott tovább. Egyik mozdulat a másik után. Kar, láb, kar, láb. Ne gondolkodj, gondolta. Csak előre, mindig tovább. Már jó ideje nem érezte talpával a tengerfeneket. A víz szinte fekete lett alatta, a hullámok pedig olyan magasak, hogy a tarajos hullám lefröcskölte a haját. Itt már nem volt gyerek, az a néhány felnőtt is messze tőle. Egyik tempó a másik után. Ringatózott a bója a hullámokon. Fel és le, mintha nem is lenne rögzítve. Már egészen közel volt hozzá. Minden lehetséges. Csak annyi, hogy nem állsz le, úszol tovább. Ismét hallotta Papa hangját, ahogy kiabál. Olyan volt, mint a brekegő hang a vízimentős toronyból. Ezért inkább engedett, széles kanyart írt le, és lassan megindult vissza, a Papa felé. Végül az az úszó is visszafordult.

Fürdőköpenyben ült Papa mellett és kekszet evett, amikor látta, hogy a férfi a vízimentős toronyban egy zöld ronggyal letöröl egy számot a tábláról, és újat ír a helyére.

– A víz megint fél fokkal melegebb lett – állapította meg a Papa, és föl is jeyezte a számot.

Azután Jenny számokat rajzolt a Papa hátára, puha tábla, karamell színű bőrön csokoládébarna pöttyök. Kétjegyű számokat írt a széles vállakra, a gerinc dombját kihagyta. A Papa az összeset kitalálta. Így nem volt jó játék. Papa jobban van a számokkal. Szeretett számolni, folyton azt csinálta. Hány cukor van a zacskóban, hányan köszöntek ma neki. Esténként pedig följegyezte az aznapi számokat egy kockás füzetbe. A pontokat enyhén reszkető kezével összekötötte, és így megkapta a görbét. A füzetben benne voltak a múlt évi hőmérsékletek is, meg hogy hány halott volt a nyáron, hányan fulladtak bele, ezeket két csoportra osztotta: a könnyelműekre és a betegekre. Még nem telt el úgy szezón, hogy valaki ne halt volna meg.

A nap lassan visszahúzódott a fenyőerdőbe, már csak egyszer-egyszer villant meg egy pillanatra a szélről elferdült koronák között. Mindjárt odaér a szárazföldhöz, és beszínezi az Achterwassert. A röplabdapálya hálójánál már csak két férfi dobálta egymásnak a sűrke bőrlabdát, a csöpögtetett homokvárak őrizetlenül álltak a parton, a virágos szélfogók között egész homokmezők terültek el, olyan sok hely lett hirtelen. A távolban aranylott Oie szigete, még valószínűbbnek tűnt, mint máskor.

– Nagy már biztosan vár minket – mondta Papa, és csomagolni kezdett. A lábfejét a zoknijával tisztította meg, végighúzta a zoknit a lábujjai között, mielőtt belebújt a szandálba. Megfogta Jenny kezét, úgy mentek végig a dűne fűcsomói közötti keskeny ösvényen a parti sétány felé, majd végig a fehér villák, piros virággyások és a sárga koncertpavilon, a Kagyló mellett.

Jenny már messziről észrevette őket. Kis csoportban sétáltak szembe velük, mind egyforma egyenruhában, ikercsapat. Fehér ingük úgy világított a lemenő

napban, mint a vitorla, csillogott, akár nyitott szájukban a fogak. A széles kék gallér alatt a csomó olyan volt, mint a masnira kötött szalag az ajándékdobozon. Néhányuk fonott zsinórt viselt, a gomblyukban kezdődött és az ing vállán végződött: ezüst copf. Sapkájuk, mintha alulról belefújtak volna, és fekete szalag lógott le róla, időnként meglengette a szél. Dohányoztak, viccelődtek, de a vicceket nem lehetett érteni, közben lökdösődtek, néha botladoztak, féktelenek voltak, és idegenek. Borotvált, nevető fiúarcok.

– Ezek a matrózok – mondta Papa a fejét csóválva. Jenny többször is utánuk fordult, nézte őket, és az egész hazaúton ezt ismételte:

– Mat-ró-zok.

Servus versus

Nem tudom, Önök közül hányan tudnak róla, de a gyilkos galóca éve van. A német nyelvben elterjedt rokon elnevezések – „zöldes galóca”, „gyilkos zöldgalóca” – a színére is utalnak. Ez a „közepes méretű, zöldes színű, sugaras-szálás rajzolatú gomba, melynek tönkje fakó, többnyire felismerhetően kígyóbórszerűen mintázott, lemezei fehérek, szabadon állók, a gumós tönk fölött lévő bocsokra bórszerűen elálló”,¹ illata pedig a mézére és a fagyalvirágéra emlékeztet, erdeinknek és parkjainknak minden bizonnyal legveszélyesebb lakója, hiszen egyedül Németországban évente átlagosan öt halálos áldozat írható a rovására, ami miatt angolul találóan a *Death Cap* névvel illetik.

Különös aljasságra utal az a körülmény, hogy a mérgezés tünetei csak a fogyasztás után egy-két nappal jelentkeznek, amikor a gomba méreganyagai már bekerültek a véráramba, és lassan, de biztosan roncsolják a vesét, a véréredényeket, a szívet, de mindenekelőtt a májat; a folyamat szünet nélküli hányással, hasmenéssel és pokoli fájdalommal jár, valamint belső vérzést, vérkeringési zavarokat és végül a szív leállását okozza. Azok, akik túléltek a fogyasztását, vagyis csodával határos módon nem haltak bele abba, hogy több szervük is felmondta a szolgálatot, egybehangzóan úgy nyilatkoztak a gyilkos galócáról, hogy leginkább dióra emlékeztető, kimondottan finom íze van.

Ennek fényében már-már jó előjelnek értékelhetjük, hogy a közönséges, avagy erdei bűzös szömörccsög éve előtt állunk: néhány héttel ezelőtt a Német Mikológiai

Judith Schallansky poétikai előadást tartott a Tübingeni Eberhard Karl Egyetemen, 2019. december 4-én és 5-én. Az előadás írott változata, a *Servus versus* hamarosan nyomtatásban is megjelenik. A fordítás ennek az írott verzióknak a rövidített részlete. Köszönöm Judith Schallanskyknak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a kéziratot és rám bízta a húzásokat. (A ford.)

¹ Julis Peter: *Pilze. Ein Bestimmungsbuch*, Stuttgart, 1960. 231.

Társaság ezt a fajt választotta ugyanis a 2020-as év gombájának. A közönséges bűzös szömöröcsög nem halálosan mérgező ugyan, ám attól még nem kevésbé nyugtalanító jelenség.

Maga a név is kitöltene egy teljes poétikai előadást, például ha az előadó a „közönséges” melléknév gazdagon rétegzett jelentését akarná kibontani. Már a nagy Grimm-féle német szótárban is ez áll a szócikk elején: „rég, rendkívül fontos és nemes kifejezés, amely azonban csúfos romlásnak indult”. A „közönséges” valóban nemcsak a „szokványos”, „különleges ismertetőjegyeiktől mentes” vagy az „általános érvényű” jelentésével bír, hanem a „nyers”, „alantas”, sőt: „aláváló”, „szemérmetlen” szinonimája is. „Ordenáré”. A szemérmetlenségre utal a név is, amellyel személyesen Carl von Linné ruházta fel ezt a gombát 1753-ban, amikor először írta le *Species Plantarum* című munkájában.

[...]

A Linné által alkotott rendszertani név a *Phallus impudicus*. A legpontosabban úgy lehetne fordítani, hogy „erkölcstelen pénisz”, és azok a 19. és kora 20. századi szexológiai értekezések jutnak eszembe róla, amelyeket bizonyos okokból sűrűn forgattam tizenéves koromban, és amelyek mindig akkor váltottak latinra, amikor a dolog kezdett igazán izgalmas lenni – ez is az oka annak, hogy a latin számomra nem orvosi és nem is halott, hanem kifejezetten obszcén nyelvnek tűnik.

[...]

Tény, hogy megdöbbenő a hasonlóság a kifejlett gomba és a – maradjunk a zsargonnál – *Homo sapiens* hímnemű képviselőjének nemi szerve között. Nem csak a forma és a megjelenés, a méretek is hasonlóak. Az a körülmény is különösnek tekinthető, hogy a gomba teste, mielőtt felvenné az ismert, egyértelműen kétértelmű formát, egy föld alatti, fehér, zselés állagú, „boszorkánytojásnak” is nevezett gumóban növekszik, amely körülbelül akkora, mint a here. A szeletekre vágott és vajban kisütött „boszorkánytojás” állítólag dió- és retekízű. Ha nem a serpenyőben végzi, akkor a hegyénél felreped, és kibújik a belsejéből, majd többszörösére dagad a gomba szára, és másfél órán belül eléri végleges méretét, illetve fölveszi ismert, összetéveszthetetlen alakját.

Az ember hajlik a feltételezésre, hogy a gomba formázza az emberi péniszt, holott a földi életformák kialakulásáról és történetéről szerzett tudásunk alapján bizonyosra vehető, hogy megfordítva volt. A természetet nem kínozza sem az eredetiség kényszere, sem a befolyástól való félelem. Sőt, az utánzás kifejezetten kíváncsi a számára, és nem korlátozza sem kreativitásban, sem formagazdag-ságban, éppen ellenkezőleg. Számolatlanul permutálódnak a formák és felépítések, így aztán Földünkön hemzsegnak az olyan egzaltált alakok, mint a tintahal-gomba, a nyálkahal, bármelyik húsevő növény vagy a majdnem csupasz szárazorrú majmok. Az ismertetőjegyek pusztán hasonlósága pedig nem elégséges bizonyíték a rokonsági viszonyokra, még akkor sem, ha a gombákat szorosabb kapocs fűzi az állatokhoz, mint a növényekhez. Ennek ellenére sokáig a növények közé sorolták őket, míg végre 1969-ben, vagyis éppen fél évszázada, végre külön fiókot kaptak a biológia rendszertanában.

Mégis: a hasonló jegyek igen nagy valószínűséggel ugyanarra a funkcióra utalnak. Esetünkben mindenképpen, hiszen a közönséges, avagy erdei bűzös szömöröcsög kifejlett teste, akár csak a pénisz, kétségkívül szaporítószerv. Fontos

különbség ugyanakkor, hogy a fallikus gomba iszonyatos dögszagot áraszt; anynyira erőset, hogy nemritkán megtéveszti a kirándulókat, akik hullát sejtve még a rendőrséget is riasztják.

[...]

Ilyesfajta morbid és megbotrántoztató részletek mellett nem csoda, hogy a természettudomány a gombákat az antikvitástól az újkor derekáig a bomlás és a rothadás sötét birodalmában helyezte el, félvilági bugyborékolásban, ahol az uralkodó felfogás szerint még békák és más állatok spontán nemzése is végbe-mehet a lucskos talajban. A szaporodás kényes kérdése arra indította Linnét, hogy a gombákat – a páfrányokkal, a mohákkal és az algákkal együtt – a „kriptogámok” csoportja alá sorolja, vagyis azon organizmusok közé, amelyek „rejtőzködve párosodnak”. Csakhogy ez a megállapítás nemcsak ezekre az alacsony rendű élőlényekre, de az emberek többségére is érvényes.

A gombák a természettudományos kutatás kezdete óta amúgy is zavaró elemek az osztályozás munkájában. Hol visszamaradott, fotoszintézisre alkalmatlan növényekként írták le őket, hol helyváltoztatásra képtelen állatokként, de voltak már obskúrus, kétnemű lények is. A tudománytörténet ritka, csodálatos pillanataiban az állatnak a növényre való változása előtti, titokzatos átmeneti állapotát örökítették meg.

Az aktuális kutatási eredmények nem kevésbé zavarba ejtők. Mai tudásunk szerint a gombák rendszertani országa – amelybe nemcsak az aljnövényzetben sarjadó kalapos gombák tartoznak, hanem olyan mikroszkopikus méretű organizmusok is, mint a penész és az élesztő – mintegy 28.000 különböző nemzetiséget számlál. Ezek szaporodhatnak ivartalanul és ivarosán is. Akad köztük, amely nemcsak a növényt, de a követ is képes megemészteni, és olyan, amely zölden fluoreszkál a sötétben. És van egy világszerte ismert csoportjuk, a *magic mushrooms*, amelyek az LSD-hez hasonló hatást kiváltó anyagot tartalmaznak, és hallucinációt – sokak szerint istenhez méltó állapotot – váltanak ki a fogyasztóból.

[...]

Mivel a gombák klorofill híján maguktól nem tudnak olyan bonyolult felépítésű szerves anyagot létrehozni, mint a cukor, a zsír vagy a keményítő, más élő vagy holt szervezeteknek, illetve maradványaiknak kész szerves anyagával táplálkoznak. Finom gombafonalaik, a „hifák” beszövik a talajt, és áttekinthetetlen, faj- és nemzetséghatárokat átlépő, föld alatti hálózatot alkotnak. Ez a hálózat különböző növényeket köt össze egymással, amelyekkel a gombák fotoszintézis útján előállított cukorra cserélik a földből kinyert foszfort és nitrogént, és amelyekkel olyan kapcsolatra lépnek, amelyet nevezhetünk szimbiotikusnak éppúgy, mint élősködőnek, noha a tapasztalat azt mutatja, hogy e két életforma határai elmosódnak. Ennek a szoros összekapcsolódásnak az egyik formáját képezik a zuzmók: gombák, algák és baktériumok szimbiotikus képződményei, amelyeknek a növényvilág kialakulását köszönhetjük. A zuzmók merészkedtek ki először – körülbelül hatszázmillió évvel ezelőtt – a sekély édesvizekből, és ezek voltak az első organizmusok, amelyek benépesítették a szárazföld poros talaját.

A gombák és partnereik kapcsolata gyakran ugyanolyan ingatag és nehezen átlátható, mint a hosszú távú életközösségek, amelyeket jól ismerünk saját tapasztalatból. Úgy tűnik, az összetettség redukálása nem megoldás a gombák számára. Kapcsolati szövődékük nemritkán annyira zűrzavaros, hogy eldönthetetlen, hol kezdődik és hol végződik egy gomba organizmusa; hol ér véget a közjó, hol kezdődik a csalás és a kizsákmányolás – ami óhatatlanul felveti a kérdést, vajon létezhetnek-e egyáltalán az individuumok, vagy inkább szövödékek, összefonódások, ökoszisztémák részeiként kell felfognunk őket, mint ahogyan a saját testünket is inkább ökoszisztémának kellene látnunk, amelynek egyetlen részében, a belekben is baktériumok megszámlálhatatlan sokasága végzi bomlasztó munkáját, ami nélkül létezni sem tudnánk.

Sokaság vagyunk. Sőt: olyan, hogy individuum, soha nem is létezett. Önök is, én is, mi mindannyian gombák vagyunk. Vagy inkább zuzmók, több száz faj élettere, és az „én” személyes névmás elégtelen leegyszerűsítése ennek a zavarba ejtő komplexitásnak. Vannak nyelvek, amelyek sokkal inkább meg tudnak felelni neki. A thai nyelvben, mint arra az egyik fordítóm idén tavasszal felhívta a figyelmemet, nincsenek igeidők, cserébe viszont több mint 20 szó van arra, hogy „én”: ezekkel fejezhetjük ki, hogy férfiként vagy nőként beszélünk, fiatalként vagy idősebbként; hogy közvetlen viszonyban vagyunk azzal, akivel beszélünk, vagy hivatalos minőségünkben szólítjuk meg. Ez az „én” képlékeny és illanó; kapcsolatokon és összefüggéseken keresztül építi fel magát, megkérdőjelezve az énről mint koherens és maradandó individuumról alkotott elképzelésünket.

Hát nem nagyszerű? És mennyivel vigasztalóbb is, mint az a kiszorítódsi, amit a fizikai törvényszerűség sugall: „Ahol egy test van, ott nem lehet másik” – amin persze a kannibálok és egyéb húsevők jóízűt kacagnak, amióta világ a világ.

Ki tudja, talán minden, amivel olyan nagyra vagyunk – az értelmünk, a személyiségünk, rokon- és ellenszenveink –, valójában csupán mikrobakteriális kapcsolatok kísérőjelensége. A testünkben lakó mikroorganizmusok rezsimje alkalmasint hasonló határozottsággal és önzéssel kormányoz bennünket, mint azok az élesztőgombák, amelyek a Srí Lanka-i lóhangyák agyát támadják meg, rábírva őket, hogy zombiseregként felmásszanak a bokrokra, ott megkapaszkodjanak egy levél fonákjában, majd, miután a gomba megölte őket, lehulljanak a talajra, ahol hullájukkal megfertőzik a testük darabkáit széthordó fajtársaikat.

Láthatják: a gombák mind határsértők, pionírok, kollaboránsok és kettős ügynökök. Átláthatatlan alvilági kapcsolataik révén virágzó cserekereskedelmi hálózatot működtetnek, amelyet értelmezhetünk szocialista jellegű jóléti társadalomként éppúgy, mint a legkíméletlenebb vadkapitalizmusként. Olvasat kérdése. Minél mélyebbre hatolunk a gombafélék labirintusában, annál nagyobb a rejtély. A mikrobák, baktériumok és növények poliamóriája bizarr életformák áttekinthetetlenül széles skáláját kínálja; ezek az életformák megghiúsítják gyámoltalan klasszifikációs törekvéseinket, de mindenekelőtt a tudatlanságunkat bizonyítják.

Nem tudunk ugyanis semmit. Vagy ahogyan Jim Jarmusch *Only Lovers Left Alive* című filmjében mondja Adam, a vámpír, aki mélabús tinédzser módjára hőseinek – Arthur Rimbaud-tól és Franz Kafkától Emily Dickinsonon és Susan

Sontagon át Hedy Lamarrig – bekeretezett arcképével díszíti kamaszosan elsötétített barlangjának falát: „We don't know shit about fungi”.

Te jó ég. Tényleg fogalmunk sincs. Leszállhatunk a Holdra, teleszemetelhetjük a műholdjainkkal az exoszférát, állat–ember-hibrideket tenyészthetünk kémcsőben – de nem tudjuk, miért alszunk, miért dorombol a macska, és miből áll az az anyag a kozmoszban, amelyet az egyszerűség és az együgyűek kedvéért „sötétnek” nevezünk. És egy-két kivételtől eltekintve nem tudunk úgynevezett nagy, kalapos gombát termeszteni. Közülük a legízletesebbek – vargánya! róka-gomba! szarvasgomba! – ellenállnak minden emberi domesztikációs kísérletnek, mert az őket kialakító, föld alatti gombafonalak nem tudnak tenyészni a gazdatestként működő fa nélkül. Átláthatatlan, magas komplexitású kapcsolatot ápolnak a gazdatesttel, és ezt a kapcsolatot képtelenség szimulálni vagy másik partnerrel kikényszeríteni. Holott nem is feltétlenül az ép, érintetlen természetre van szükségük. A világ legdrágább gombája például, a japán macutake, amely bensőséges gyökérszimbiózisban él a fenyővel, előszeretettel tenyészik posztapokaliptikus tájakon, amelyeket a tarvágások és a pusztító tüzek, a szennyezett talaj és a siralmasan gyér növényzet miatt nem is merünk erdőknék nevezni.²

Nem utolsósorban a fentiek miatt a gombákról tudom a leginkább – még inkább, mint a patkányokról – elképzelni, hogy átveszik az örökségünket és az uralmat a világ fölött. Mi több: talán már régen átvették, csak ezt mi, gőgös ignoranciánkban, fel sem ismertük.

Őnök most biztosan azt kérdik, miért beszélek ilyen aránytalanul sokat a gombákról egy poétikai előadásban. Nos, azért, mert azt hiszem, hogy mi – a világ – is alapvetően gombaszerűek vagyunk, és mert a gombák országának polimorf-perverz, szimbiotikusan szervezett, a környezettől nehezen leválasztható életmódján, valamint megszámlálhatatlanul sokféle megjelenési formáján keresztül sok mindent el tudok mondani arról, mi a felfogásom az írással kapcsolatban. Ideális esetben – és én erre törekszem – az írásnak kacskaringós összekötő vonalakat kell képeznie, kéjes rizómákat, kusza koncepciókat, tekintélytagadó hálózatot tele kereszteződésekkel, keveredésekkel és határátlépésekkel. Meglehet, ezzel csupán egy másik közkedvelt metaforán, a rizómáén³ üggyökdöm, de hát mit tegyék: a maga nehezen megfogható, kibogozhatatlan, ködös és heterogén összetettségében még mindig találóbbnak tűnik számomra, mint bármely más metafora.

Van ugye az a csábító, a mai napig érvényben lévő elképzelés, hogy a világ tele van rejtéllyel, de alapvetően olvasható, éppúgy olvasható, mint egy könyv titkosírással összefoglalt tartalma, amelynek a megfejtése csupán idő kérdése. Mi több, az egész teremtés mondanivaló: a világegyetem, Isten és képviselői vagy

² Ebben az összefüggésben meg kell említenünk Anna Lowenhaupt Tsing antropológus *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins* című művét, amely 2015-ben jelent meg.

³ A fogalmat Gilles Deleuze és Félix Guattari vezették be nagy hatású, először 1980-ban megjelent *Mille Plateaux (Capitalisme et Schizophrénie 2.)* című könyvükben.

utódai – és közjük tartozik a szerző is – mondani akarnak valamit a teremtésről, és nekünk nincs egyéb dolgunk, mint helyesen értelmezni ezt a mondanivalót, valahogy úgy, ahogy az iskolások a verset irodalomórán.

Talán azért népszerű és makacs ez az elképzelés, mert az ember rendkívül viasz- és megváltásigényes állatfaj. Bár nomád életformájával mintegy 500 nemzedék óta felhagyott, még mindig abban reménykedik, hogy feltárul előtte az élet titka. És miközben kereste-kutatta a választ, támadt jó néhány meredek ötlete.

Hümériai Petrón preszókratikus filozófus például azon a nézeten volt, hogy a világegyetem száznyolcvanhárom világból áll, s ezek egyenlő szárú háromszög alakban helyezkednek el úgy, hogy a háromszög mindhárom oldalán hatvanhatvan világ helyezkedik el, három pedig a csúcson. Sajnos nem maradt ránk, miből és hogyan alakította ki ezt az éppúgy logikus, mint téves elképzelést.⁴ Aztán ott vannak még a nem kevésbé homályos mítoszok és alakzatok, valamennyi defektjükkel egyetemben: sokkarú istenségek és többszörös szerzőségű szövegek; fiat szülő szűz; a végtelenség és az entrópia fogalmai; Gödel első nemteljességi tétele a logikában; a perpetuum mobile; a Möbius-szalag; Schrödinger macskája; lineáris és ciklikus alakzatok kronológiája; kannibalisztikus tabuk és gyakorlatok – és persze ott vannak a totalitással kacérkodó enciklopédiák, amelyek bekebeleztek a parányi rész tudományokra kicsontozott világtudást.

És az összes ilyen próbálkozás ugyanarra futott ki: a világ vad, burjánzó sokféleségét, annak összes élő és élettelen anyagát atomi részecskéire bontani és szigorú rendszerekbe foglalni azzal a magasztos céllal, hogy a rendszerező elmélet és a hierarchikus gyakorlat segítségével megismerjük, olvashatóvá és ezáltal uralhatóvá tegyük.

Nyilvánvalóan képtelenek vagyunk másképpen gondolkodni, mint kategóriákban, egymást kizáró, párokba rendezett fogalmak többé-kevésbé precíz rendszerében. A bináris gondolkodás köztudottan rendkívül alkalmas arra, hogy valamiféle rendet alkossunk és így dacoljunk a valóság áttekinthetetlen káoszával. Még akkor is, ha a szellem és a test, a természet és a kultúra, a tény és a fikció, az állat és az ember, az eredeti és a másolat, a primitív és a civilizált dichotómiáiról alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy ideologikusak és tarthatatlanok.

Az irodalomelmélet is ismer mindenféle dualizmusokat. Közülük is talán a tény–fikció fogalompár tartja magát a legmakacsabbul, vagyis a különbségtétel a tényeken és a kitalált dolgokon alapuló szöveg között: fiction és non-fiction, ahogy a lendületes angol terminológia nevezi őket. Ez a kettéosztás számomra nemcsak abszurdnak, de használhatatlannak is tűnik, hiszen végül is léptenyomon irodalomba botlunk.

[...]

Kezdetől fogva különösképpen vonzottak a szerzőtlen szövegek, amelyek vagy az égből szálltak alá, mint Isten szava, vagy gombamód, váratlanul szökentek elő a föld alól. Ezek a szövegek ott vannak nemcsak az újságok hasábjain, hanem a törvénykönyvekben és a tankönyvekben, a lexikonokban és az atlaszok-

⁴ Talán megvilágosodás volt. Ki tudja, lehet, hogy ennek az írott hagyomány hiányosságaitól sújtott preszókratikusnak (Önök közül ismeri-e valaki?) megjelent a hírnök szárnyas saruban. Vagy az angyalszárnas győzelmi istennő, akinek a filozófus szicíliai szülővárosában dór stílusú szentélyt építettek.

ban is. Míg az újságcikkek esetében a név kezdőbetűi tüntetik el a szerzőséget, a többi esetben gombatenyészet-szerű szerzői kollektíváról van szó, amelynek hosszú névsora szintén arról akarja elterelni a figyelmet, hogy a lexikonok, a szótárak, az atlaszok stb. is könyvek, amelyek szöveges tartalmát szerzők fogalmazták meg és írták le.

Irodalom az, ami tudatosan elfedi a tényt, hogy nem ábrázol semmi olyant, amit korábban ne hoztak volna már létre, s a tartalom mögé lépve isteni tárgyilagosságot színlel. Ezáltal egyébként hasonlóan misztifikálónak hat, mint a viszonylag új keletű „elképzelés, amely szerint a szerzőnek kiemelt funkciója van a termelési folyamatban, nevezetesen az egyetlen, amely közfigyelmet érdemel”, írja Martha Woodmansee irodalomtudós.⁵ A középkortól a reneszánszig nem az eredetiség volt a szöveg minőségét szavatoló vonás, hanem az, hogy milyen mértékben tud kapcsolódni korábbi szövegekhez és autoritásokhoz.

Gyerekkoromban az volt a deklarált célom, hogy végigolvassak egy lexikont A-tól Z-ig. Választhattam, melyik lesz az: anyám 1968-as kiadású egykötetes, megsárgult fotókkal és grafikákkal illusztrált *Ifjússági Lexikona* a hozzá tartozó 3D-s szemüveggel; vagy a sötétkék, lemosható bukram borítású BI Kézilexikon két kötete: *A-tól Luffáig* és *Lufttól Z-ig*. Azután 1994-ben a szüleim, sokaktól eltérően, nem egy nemesacél edénycsaládot kínáló házaló ügynöknek dőltek be, hanem a bődületesen drága, tizenöt kötetes Bertelsmann Lexikont hagyták magukra tukmálni. Akkor adtam fel végleg. De a lexikonszócikkek a mai napig a legkedvesebb olvasmányaim. Flaubert jegyezte meg egyszer, hogy minden valóban nagy irodalom természetéből adódóan enciklopédikus. Danilo Kiš pedig, aki maga is írt egy lexikonszerű könyvet *A holtak enciklopédiája* címmel, ezt mondta egy interjúbán:

„Az ideálom egy olyan könyv volt – és maradt is mind a mai napig –, amelyet nemcsak az elejétől a végéig lehet olvasni, hanem úgy is, mint egy enciklopédiát (a Nagy Francia Enciklopédia Baudelaire kedvenc olvasmánya volt, és nem csak az övé). Amire gondolok: a fogalmak szédítő sebességű burjánzása hol a véletlen törvényei, hol az ábécérend (vagy valami más szabály) szerint, a legváltozatosabb kategóriákban; híres emberek névsora, csak a legszükségesebbre csupasztított életrajzokkal együtt; költők, tudósok, politikusok, forradalmárok, orvosok, úrhajósok stb. életrajzai, csodás egyvelegben növényekkel és azok rendszertani nevével, sivatagok és sztyeppék nevével, antik istenek nevével, tájak, városok nevével, a világ prózájával. Az ideálom, hogy analógiát teremtsék közöttük, megtaláljam az egyezések törvényszerűségeit.”⁶

Az a tény tehát, hogy a könyveim atlaszként, tankönyvként vagy jegyzékként is működnek, egyúttal annak a kísérleteként is értelmezhető, hogy az anyag mögé lépve szóra bírjam a tankönyvek, atlaszok és enciklopédiák sajátos költészetét.

⁵ Martha Woodmansee: On the Author Effect: Recovering Collectivity, Cardozo Arts&Entertainment, 1992.

⁶ Német nyelvű forrás: Danilo Kiš: Alle Gene meiner Lektüre (1973). *Schreibheft* 46 (1995)

Ez a költészet nyilvánul meg például a *Darwin-regény*⁷ biológiai terminusokban bővelkedő fejezetcímeiben, az éppoly hasznavehetetlen, mint gyönyörű indexben a *Távoli szigetek atlasza*⁸ végén vagy az ábécérendben, amelynek köszönhetően a *Különféle veszteségek jegyzéke*⁹ című könyvem névmutatójában Nagy Sándort Alexandra, a slágerénekesnő követi.

Az én szerzőségem ezekben a könyvekben legföljebb egy nagy kiterjedésű gombatelep látható része, amely élénk, de rejtett, műfaji és műnemhatárokat átlépő, kategóriákat bomlasztó kapcsolatot ápol más szövegekkel.

[...]

NÁDORI LÍDIA fordításai

⁷ Judith Schalansky: *Darwin-regény*, Typotex, 2014, ford. Nádori Lília. Eredeti cím: *Der Hals der Giraffe* (A zsiráf nyaka). (A ford.)

⁸ Judith Schalansky: *Távoli szigetek atlasza*, Clipperton, 2015, ford. Hulley Orsolya. Eredeti cím: *Atlas der abgelegenen Inseln*. (A ford.)

⁹ Judith Schalansky: *Különféle veszteségek jegyzéke*, Corvina, 2020, ford. Nádori Lília. Eredeti cím: *Verzeichnis einiger Verluste*. (A ford.)